

Greddy Huisman, *Tussen salon en souterrain. Gouvernantes in Nederland 1800-1940* (Amsterdam, 2000) 247 pp. ISBN 90-3512-183-x

Gouvernantes waren vrouwen van stand. Ze behoorden en rekenden zichzelf niet tot het dienstpersoneel. Ze voelden zich daarboven verheven, maar lid van de familie of een gelijke van de familie waren ze evenmin. Ze waren goed opgeleid en verdienden hun eigen inkomen. De Nederlandse gouvernante verschilde van haar Britse evenknie. In Engeland was de gouvernante in de negentiende eeuw een dalend cultuurgoed. Er kwamen steeds meer gezinnen die een gouvernante hadden. Het gevolg was meer aandacht voor de problemen van gouvernantes. Verder leidde een groter aantal gouvernantes tot de oprichting van organisaties die de belangen van gouvernantes moesten vertegenwoordigen en die bij het vinden van werk konden bemiddelen. In Nederland was dat er allemaal niet. In Nederland was de gouvernante uitzonderlijker. De buitenlandse gouvernante was in Nederland een statussymbool. Vooraanstaande gezinnen konden hun rijkdom etaleren door een Franssprekende, veelal Zwitserse gouvernante aan te nemen.

Huismans onderzoek naar gouvernantes was niet makkelijk. Huisman heeft voor haar leesbaar geschreven boek over gouvernantes in de negentiende eeuw, gebruik gemaakt van de archieven van vooraanstaande families; families waarvan kon worden aangenomen dat zij in de negentiende een gouvernante hadden. De gouvernantes hebben in die archieven echter niet bijzonder veel sporen nagelaten. Egodocumenten in de vorm van brieven, dagboeken en memoires waren eveneens schaars.

Huisman zet in haar boek de werkelijke omstandigheden van gouvernantes af tegen romanpersonages. Ze vroeg zich af in hoeverre het beeld van de gouvernante, zoals geschetst in de romans, overeenkwam met de werkelijkheid. In de romans wordt de gouvernante afgeschilderd als een eenzame vrouw, door het lot veroordeeld tot werken, terwijl ze uit een milieu komt waarin betaald werk voor vrouwen werd afgekeurd. Getreiterd door de dochters van de rijke familie die ze moet lesgeven, wacht ze te vergeefs op een huwelijkspartner. Dit is vooral het beeld in Engelse romans. In de Nederlandse negentiende-eeuwse literatuur bestond geen dergelijk stereotype.

Uit de bronnen die Huisman heeft gebruikt is het moeilijk om een tegenbeeld te creëren. Het waren in zekere zin de uitzonderlijke gouvernantes die egodocumenten nalieten, en op basis daarvan is het moeilijk een algemeen beeld te schetsen.

Huisman maakt in haar boek geen schatting van het aantal vrouwen dat als gouvernante werkte. Bovendien weet ze feitelijk ook niet veel van de achtergrond van het merendeel van de gouvernantes. Het bevolkingsregister had in dit opzicht uitkomst kunnen bieden. Huisman heeft de familiearchieven bekeken van de families waar men, gezien hun stand, kon verwachten dat er een gouvernante woonde. Langs deze zelfde weg had ook gezocht kunnen worden naar gouvernantes in de bevolkingsregisters. De rijkere families woonden immers gewoonlijk in bepaalde buurten. Het simpelweg nalopen van de adressen in de rijkere straten van een stad levert een keur aan informatie op: herkomst van de gouvernantes, geloof, leeftijd en de duur van hun verblijf bij een gezin. Bovendien blijkt uit de bevolkingsregisters iets over de opeenvolging van gouvernantes: een Zwitserse gouvernante wordt opgevolgd door bijvoorbeeld een Britse. De bevolkingsregisters vermelden ook de samenstelling van het gezin waarin de gouvernante werkte: hoeveel ander personeel woonde er en wat was de leeftijd van de kinderen waarvoor de gouvernante de zorg had? Omdat de bevolkingsregisters ook de plaats of het adres van herkomst en bestemming vermelden is het mogelijk

om gouvernantes in hun reis en carrière te volgen: gingen de gouvernantes van het ene gezin naar het andere, bleven ze hun hele leven bij een familie of trouwden ze, in weerwil van de beeldvorming, uiteindelijk toch?

Huisman heeft een onderwerp behandeld dat tot dusver door pedagogen en historici was genegeerd. Het boek van Huisman is een aanzet tot verder onderzoek. Studies naar de arbeid van vrouwen hebben zich over het algemeen gericht op de arbeidersklasse. Vrouwen in andere sociale klassen deden echter ook betaald werk, zij het minder opvallend en op minder grote schaal. Studies naar arbeid van vrouwen in de midden- en hogere klasse in de negentiende eeuw, bieden nog mooie mogelijkheden voor de toekomst.

Marlou Schrover
Leiden

L. de Jong, *The Collapse of a Colonial Society. The Dutch in Indonesia during the Second World War* (Verhandelingen van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde, 206) (Leiden: KITLV Press, 2002) 570 pp. ISBN 90-6718-203-6

Dit boek maakt het lot van de Nederlanders in Nederlands-Indië tijdens de Japanse bezetting in de Tweede Wereldoorlog toegankelijk voor een breder internationaal publiek. Het is de Engelse vertaling van delen uit De Jongs *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, met name *Deel 11b Nederlands-Indië II* uit 1985. Achterwege gelaten zijn de hoofdstukken uit dit deel die gaan over de oorlogshandelingen in het algemeen, de Japanse bezettingspolitiek, de rol van Sukarno en de opkomst van de Indonesische republiek. De initiatiefnemers van deze vertaling hebben ervoor gekozen om vooral de lijdensweg van zowel Nederlanders en de zogenaamde ‘Indo-Europeanen’, mensen van gemengde Indonesische en Europese afkomst, onder de Japanse bezetting onder het voetlicht te plaatsen. Met deze publicatie beogen zij dus een lacune op te vullen voor de internationale markt, vermits er al meer over de Nederlandse kolonisatiepolitiek in het algemeen en over de oorlog tegen Japan in het Engels is verschenen.

Dit boek is in zekere zin de bekendmaking voor een internationaal publiek van de reeks van Lou De Jong. Dat er voor het bekende deel 11 – onderverdeeld in 3 sets, en bestaande uit 5 volumes – werd gekozen, mag geen verwondering wekken. Lou de Jongs *opus magnum* geldt als een standaardwerk, zonder dat het evenwel van vaak heftige kritiek gespaard bleef. Binnen het geheel van *Het Koninkrijk der Nederlanden* waren het vooral de delen die over Nederlands-Indië handelden, die zo veel stof hebben doen opwaaien. Deel 11a (1984) kwam onder vuur te liggen van diegenen die vonden dat De Jong zich in zijn bespreking van de Nederlandse aanwezigheid in Indië te sterk had laten leiden door een principieel antikolonialistische opstelling. Die kritiek verstomde evenwel bij het verschijnen van het daaropvolgende deel 11b (1985), waarin De Jong zwaar uitviel naar de collaboratie van de Indonesische nationalisten met de Japanse bezetter. Daarbij dient opgemerkt te worden dat De Jong wellicht te sterk vanuit zijn Nederlandse ervaring met de Duitse bezetting had geschreven over een volgens hem verfoeilijke collaboratie met een As-mogendheid. In Indonesië zelf is deze collaboratie nauwelijks voorwerp van een publieke discussie, of wordt ze beschouwd als een aanloop naar de nationale onafhankelijkheid en het uitroepen van de Republiek. Deel 11c (1986) gaat over de Nederlandse bijdrage aan de geallieerde oorlogvoering en de